

Мельниченко Р.В.,

кандидат юридичних наук, доцент
завідувач кафедри правового забезпечення безпеки бізнесу
Державний торговельно-економічний університет

м. Київ

БЕЗПІДСТАВНІ ЗВИНУВАЧЕННЯ У СПІВПРАЦІ З КРАЇНОЮ-АГРЕСОРОМ: ТИСК НА УКРАЇНСЬКИЙ БІЗНЕС У ПРАВОВІЙ ПЛОЩИНІ ВОЄННОГО ЧАСУ

З початку російської агресії проти України економічні зв'язки з державою-агресором стали об'єктом значної уваги з боку правоохоронних органів та політичних інституцій. Після повномасштабного вторгнення Росії у 2022 році було внесено суттєві зміни до Кримінального кодексу України (ККУ), що передбачають криміналізацію економічної діяльності, пов'язаної з Російською Федерацією.

Проблематику нововведень до кримінального законодавства під час воєнного стану розглядали С.С. Мірошніченко[1], Т.А. Шевчук[2], Є.О. Письменський[3], В.А. Мисливий[4] та інші. І кожен у своїх працях, серед іншого, зазначав про недосконалість тих чи інших положень діючого Кримінального кодексу, що зазнав суттєвих змін за період дії воєнного стану, зокрема й тих, які безпосередньо можуть стосуватись українського бізнесу.

Так, до початку повномасштабного вторгнення притягнення українського бізнесу до відповідальності за «економічні зв'язки з країною-агресором» було можливим лише за статтею **110-2** (Фінансування дій, спрямованих на зміну конституційного ладу або територіальної цілісності України) та статтею **111 ККУ (Державна зрада)**. У 2022 році до переліку злочинів проти основ національної безпеки України були внесені зміни у вигляді доповнень до статті 111 ККУ (Державна зрада). Саме розширення цієї статті дозволяє правоохоронним органам охопити більший обсяг діянь, які складають економічні зв'язки з РФ та за рахунок яких український бізнес може бути притягнутий до відповідальності або підданий тиску та контролю з боку влади. Відтак було додано ст.111-1.Колабораційна діяльність [5, с.2] та ст.111-2. Пособництво держави агресору [6, с.2].

Зміни до законодавства створили правове підґрунтя для криміналізації значного обсягу економічної діяльності українських підприємств, пов'язаних із зовнішньоекономічною діяльністю. Однак, відсутність чіткої конкретизації вищезазначених норм, чіткого визначення об'єктивної сторони у положення ККУ, призводить до можливості їх розширеного тлумачення. Це у свою чергу створює умови для зловживань з боку правоохоронних органів, які використовують дані норми для інтимідації підприємств через відкриття кримінальних проваджень за незначними або фіктивними звинуваченнями.

Аналіз статистичних даних показує, що значна частка порушених кримінальних справ щодо економічної співпраці з державою-агресором залишається на досудовому етапі розслідування, не доходячи до судового розгляду. За даними Офісу Генерального прокурора України, у 2022 році за статтею 110-2 ККУ було відкрито 246 кримінальних справ, однак лише 1,6% з них були передані до суду; за статтею 111-2 ККУ було зафіксовано 379 правопорушень, з яких до суду скеровано 25 справ, що становить 6,6% від облікованих правопорушень. За іншими статтями, що розглядалися вище, до суду було передано близько 10-15% справ, що також свідчить про низький рівень успішності в доведенні злочинної діяльності [7, с.2]. Разом з цим станом на 2023 рік статистика, що відображає співвідношення кількості відкритих кримінальних

проваджень до справ, переданих до суду, не змінилась значним чином [8, с.2]. Враховуючи сказане, розмиті положення кримінального законодавства та відкриття кримінальних справ використовуються як інструмент тиску на бізнес, а не для фактичного доведення злочинної діяльності.

Отож, зміни в законодавстві створили правову невизначеність щодо кримінальної відповідальності за економічну діяльність, що пов'язана з державою-агресором. Цей суттєвий недолік дозволяє правоохоронцям вільно трактувати законодавчі норми, що сприяє свавіллю та зловживанням, і створює додаткові перешкоди для легального бізнесу.

Більше того й чинне кримінально-процесуальне законодавство України містить низку прогалин, які сприяють відкриттю необґрунтованих кримінальних проваджень проти бізнесу. Одна з головних проблем полягає у тому, що відповідно до статті 214 Кримінального процесуального кодексу України, слідчі зобов'язані негайно відкривати кримінальні справи після отримання заяви про злочин, без проведення попередньої перевірки фактів. Це призводить до того, що велика кількість справ відкривається без реальних підстав, включаючи так звані «замовні» провадження, що ініціюються з метою тиску на конкурентів або досягнення інших неправомірних цілей.

Разом з цим й відсутність визначених процесуальних строків для вручення підозри після відкриття провадження дозволяє затягувати розслідування на невизначений період, що негативно впливає на бізнес: тривалі розслідування супроводжуються арештами майна, обшуками, заморожуванням активів та іншими обмежувальними заходами.

Зміни до статті 219 КПК України, що набули чинності з 1 січня 2024 року, запровадили новий порядок обчислення строків досудового розслідування: тепер строки починають рахуватися з моменту вручення підозри, а не з моменту реєстрації кримінального провадження. Це фактично дозволяє правоохоронним органам штучно затягувати розслідування, не вручаючи підозру, що призводить до невизначеності та постійного тиску на підприємства.

Одним із важливих аспектів є також корупційні ризики, пов'язані з так званими «замовними» кримінальними справами, коли провадження відкриваються на замовлення зацікавлених осіб або конкурентів. Це стає можливим через вільне трактування норм закону, відсутність ефективного контролю за діями слідчих та прокурорів, а також недостатню прозорість процедур оскарження.

Іншою проблемою є відсутність чітких визначень таких термінів, як «економічні зв'язки з державою-агресором». Нечіткість формулювань у статтях Кримінального кодексу України, що стосуються фінансування дій на користь держави-агресора або колабораційної діяльності, створює широке поле для суб'єктивного тлумачення і, відповідно, для зловживань.

Для подолання цих проблем необхідно внести низку змін до законодавства. По-перше, потрібно встановити обов'язкову попередню перевірку фактів до реєстрації кримінального провадження. Це дозволить зменшити кількість необґрунтованих справ та знизити навантаження на правоохоронні органи. По-друге, слід запровадити чіткі часові обмеження для вручення підозри після відкриття кримінального провадження, що зменшить можливості для штучного затягування розслідувань. Також варто уточнити терміни «економічні зв'язки з країною-агресором» та «колабораційна діяльність», щоб усунути можливості для неоднозначного тлумачення цих норм і зловживань з боку правоохоронців.

Окрім цього, необхідно вдосконалити механізми контролю за діями слідчих і прокурорів, щоб запобігти відкриттю «замовних» кримінальних справ, та забезпечити дієві інструменти оскарження їх дій.

Отож, в умовах триваючої агресії з боку Росії важливо забезпечити правову визначеність у питаннях економічних зв'язків з державою-агресором. Суттєві зміни в кримінальному законодавстві, хоч і спрямовані на захист національної безпеки, створили значні прогалини, що сприяють зловживанням з боку правоохоронних органів. Необхідні системні зміни, які включають запровадження обов'язкової попередньої перевірки фактів, встановлення чітких часових рамок для вручення підозр, а також уточнення термінології, щоб усунути можливості для суб'єктивного тлумачення та зловживань. Лише через вдосконалення законодавства та його чітке регулювання можливо забезпечити ефективний захист законних економічних інтересів у державі, а також сприяти правовій стабільності та розвитку підприємництва в Україні.

Список використаних джерел:

1. Мірошниченко С. С. Воєнний стан в Україні: проблеми кримінально-правового регулювання і правозастосування. Часопис Київського інституту інтелектуальної власності та права. 2022. Вип. 1, 2022. С. 30–36. URL: <https://journals.nuoua.od.ua/index.php/chasopyskiivp/article/view/9/6>.
2. Шевчук Т. А. Окремі проблеми кримінально-правового регулювання в умовах воєнного стану у контексті відновлення правопорядку на деокупованих територіях України. Вісник Кримінологічної асоціації України. 2023. Т. 29, № 2. С. 312–321. URL: <https://doi.org/10.32631/vca.2023.2.25>
3. Письменський Ю. О. Про проблеми формування та реалізації кримінально-правової політики України в умовах воєнного стану (на прикладі справи про колективну діяльність). Вісник Луганського науково-навчального інституту внутрішніх справ імені Е.О. Діденко. 2024. № 1. С. 130-144. URL: <https://doi.org/10.33766/2786-9156.105.130-144>
4. Мисливий В. А. «Латентність» суб'єктивних ознак колабораційної діяльності у судових вироках. Колабораціонізм на тимчасово окупованих територіях: проблеми правової оцінки, гарантування прав і свобод людини та реінтеграції територій : Матеріали науково-практ. Круглого столу, м. Хакрів, 6 жовт. 2023 р. С. 17–21. URL: https://dspace.nlu.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/19796/3/Collaboration_tes-n.pdf
5. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо встановлення кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність : Закон України від 03.03.2022 р. № 2108-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2108-20#Text>.
6. Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо удосконалення відповідальності за колабораційну діяльність та особливостей застосування запобіжних заходів за вчинення злочинів проти основ національної та громадської безпеки : Закон України від 14.04.2022 р. № 2198-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2198-20#Text>.
7. Офіс Генерального прокурора. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення за січень-грудень 2022 року. URL: <https://skilky-skilky.info/wp-content/uploads/2024/01/Zahalni-vidomosti-pro-kilkist-zareiestrovanykh-kryminalnykh-pravoporushen-ta-rezultaty-ikh-dosudovoho-rozsliduvannia-u-sichni-hrudni-2022-r.pdf> .
8. Офіс Генерального прокурора. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення за січень-грудень 2023 року. URL: <https://skilky-skilky.info/wp-content/uploads/2024/04/Zahalni-vidomosti-pro-kilkist-zareiestrovanykh-kryminalnykh-pravoporushen-ta-rezultaty-ikh-dosudovoho-rozsliduvannia-u-sichni-hrudni-2023-r.pdf>.